

Beszámoló: OTKA 043672

A kutatási munka

A kutatás első szakaszában a szakirodalom áttanulmányozását, a vizsgálati eszközök kidolgozását és az első vizsgálatokat végeztük el. A szocio-kulturálisan hátrányos helyzetű tehetségek helyzete feltárásának eddigi szakirodalmi leírásai kevés adattal szolgálnak arról, hogy melyik az az életkor, amikor a gyermekek fejlődésében a kognitív és személyiségbeli nehézségek kiépülnek. Elsősorban ekkor, a kudarcok megelőzése által lehet pedagógiai pszichológiai módszerekkel beavatkozni. A szakirodalmi feldolgozásról tanulmány készült.

A szocio-kulturálisan hátrányos helyzetű tehetségek egyik erőssége a társas készségek. Ezen a téren külön fontosnak tartjuk a vizsgálatokat, mert a társas készségek fontos szerepet játszanak a sikerességben. A témában írást közöltem.

Kidolgoztuk a kognitív profil tesztet. Konstrukciója lehetővé teszi, hogy pedagógusok is használhassák megfelelő kiképzés után. Ezzel lehetővé válhat, hogy a gyermekek képességeiről helyben információt nyerjenek a gyermekekkel közvetlenül foglalkozó szakemberek. A teszt lényegében mindazokat a vizsgálati eljárásokat egyesíti, amelyek a kutatási munkánkban a terv szerint a kognitív képességek mérésére szolgálnak. Célja az, hogy a kiemelkedő képességek akkor is megmutatkozhassanak, ha hátrányos szocio-kulturális helyzet miatt a gyermek számos területen nem tud teljesíteni.

A hosszmetzeti vizsgálatokat csak 2004 márciusában tudtuk megkezdeni, mert az anyagok kidolgozása késve indult meg, miután az éves keret csak 2003 őszén jutott el az intézetbe.

A módszerek teljes kidolgozása 2004 májusára történt meg. A vizsgálati anyag 2003-ban ugyan készen volt, de a publikációjára csak akkor kerülhet sor, ha elegendő adat áll már a rendelkezésre a sztenderdizáláshoz. A publikációk az előzetes szakirodalmi feldolgozás és korábbi tapasztalatok alapján készültek.

A képességmérő eljárások összehasonlításához a vizsgálatok még mindig folyamatban vannak. A késedelmes kezdés miatt ezen a területen nem tudtuk tartani a terveinket.

A kutatási tervtől való eltérés oka volt egyrészt a program kezdetének késése, majd az anyagi okok miatti módosítások (a számítógépes vizsgálatok egyelőre nem használhatóak szabadon). A kifizetések késése ellenére is igyekeztük behozni a lemaradásokat, de ez csak részben sikerült.

Kutatási munkánk második évében megkezdődtek a vizsgálatok az óvodás korosztályban. A kognitív profil teszt alkalmazása óvodásoknál csak egyéni felvételen történik, ezért viszonylag kis elemszámmal tudunk dolgozni. A vizsgálatokat egy III. kerületi óvodában és Nyúl község óvodájában végeztük. Az óvodából iskolába kerülő gyermekek követése a budapesti iskolában nem volt megoldott, mert Budapesten sokkal jobban szóródnak a gyerekek, és többen maradtak óvodában a vizsgált gyermekek közül.

A második és harmadik évben, Nyúl községben, ahol nagyon sok hátrányos helyzetű gyermek van, történt a követés első osztályban, valamint az első osztályosok követése második osztályban. Mind kétszer a kognitív profil tesztet alkalmaztuk. A kiválasztott gyermekek fejlesztésben vettek részt. Összehasonlítottuk a fejlesztett és nem fejlesztett gyermekek eredményeit.

Ezzel párhuzamosan a keresztmetzeti vizsgálatok keretében a III. kerületi Bárczi Géza Általános Iskolában összehasonlító méréseket tartottunk második osztályos fejlesztett és nem fejlesztett csoportok összehasonlításával. Az eredmények azt jelzik, hogy a rész-képességek

célzott fejlesztése igen jól megjelenik a kontroll mérésekben és az iskolai tanulmányi eredményekben is.

A szocio-kulturálisan hátrányos helyzetű gyermekek viselkedési jellemzőinek vizsgálatát tanárok és szülők által kitöltött kérdőívek segítségével vizsgáltuk. Összehasonlítottuk a két szocializációs közeg hozzáállását a szocio-kulturálisan hátrányos gyermekek viselkedéséhez. A kérdőívek közül a hiperaktivitás klasszikus jellemzőinek elemzése hozott kiemelkedően új eredményeket. Ezeket konferenciákon és egyéb kiadványokban ismertettük.

A felsőtagozaton elvégeztük a képességvizsgálatok mellett a motivációs és értékvizsgálatokat. Községi, kisvárosi és budapesti iskolák vettek részt a tesztek és kérdőívek kitöltésében. Összesen 400 gyermek csoportos vizsgálatára került sor. A vizsgálatokban felhasznált eljárások:

Képesség: Raven Mátrixok, Torrance Körök Teszt, Tanári vélemény

Motiváció/Érték: Kozéki-féle Motivációs kérdőív, Super-féle értékorientáció kérdőív

Megküzdés: Coping Junior kérdőív, Oláh Attila Flow kérdőíve (kiegészítésképpen)

Családok vizsgálata: Prefer kérdőív módosított, gyerekek által kitöltött változata

Családi Komplexitás: Kérdőív

A vizsgálatok alapján igen kicsi létszámú a szocio-kulturálisan hátrányos tehetségek, a mintának mindössze 5% került az átlag alatti szocio-kulturális háttérről (alsó harmad) az átlag feletti képesség kategóriákba (felső harmad). Ez az adat lényegében megfelel a szakirodalmi adatoknak, ahol 2-3%-ot írnak le, de szorosabb kategória határokkal. A szélesebb kategória határokkal szerettünk volna nagyobb mintát nyerni. Mintogy a szakirodalom „átlag feletti képességeket” ír le a tehetség egyik alapvető ismérveként, így a kategóriák szélesítése megalapozott volt.

A középiskolai korosztály vizsgálatára nem került sor, de lényegében nem is volt már szükséges. A tizenéves korosztály sajátosságait a felsőtagozatosok vizsgálata feltárta. A módszerek kidolgozásra kerültek, amelyek a felső tagozaton 7. és 8. osztályban bizonyították hatékonyságukat. Ez a korosztály gondolkodásmódjában már megfelel a középiskolai korosztálynak.

Az eredmények

Kidolgozásra került, és hamarosan internetes formában is szabadon hozzáférhető lesz a kognitív profil teszt, amely alkalmas differenciált képességvizsgálatra óvodás kortól felnőtt korig. Így a szocio-kulturális háttértől függetlenül is kimutathatóak a kiemelkedő képességek. Ezt elsősorban a figurális absztrakciós feladat, a mozgásos és a szimultán emlékezet feladatok biztosítják. Ezek kikerülnek a szocio-kulturálisan hátrányos gyermekeknek a gyengéit, a verbalitást és a szekvencialitást.

Az óvodai vizsgálatokról elkészült a publikáció, amely éppen ezeket a sajátosságokat mutatja be. A követéses adatok egy része még nem került feldolgozásra. A kognitív profil tesztről és az eredményekről konferenciákon számoltunk be.

A képességbeli elmaradások csökkentésére kidolgozott fejlesztés fejlesztő játékokból áll. Valódi mozgásos és számítógépes, internetes anyagokból állították össze a kognitív profil alapján célzottan a fejlesztők. Nem sikerült jelentősen növelni a szocio-kulturálisan hátrányos gyermekek teljesítményét, de az átlagosnál jobb képességűek határozottan jobb eredményeket értek el a fejlesztés után. A minta igen kicsinek bizonyult, hogy statisztikai

elemzéssel vizsgáljuk az adatokat, de egyértelmű, hogy a jobb képességűeket jobban motiválták a mozgásos és a számítógépes feladatok, és a szokásosnál nagyobb fejlődést értek el. Az eredményekről jelentés készült.

Motiváció tekintetében a hátrányos helyzetűeknél elsősorban az érdeklődés hiánya jellemző. Megküzdés és a Flow szempontjából nem találtunk lényeges különbséget. A családok elemzéséből azonban kiderült, hogy az alacsony szocio-kulturális helyzetűeknél a családi nevelés, családi élet terén sajátos a hátrány. Mind a törődés, odafigyelés, mind a családi harmónia, szabadság és differenciáció mutatókban szignifikáns különbségek adódtak. A vizsgálati adatok alapján kiderült, hogy a hátrányosabb helyzetűek kreativitásban könnyebben érnek el a jobb családi háttérű gyerekekhez hasonló eredményeket, mint a kultúrafüggetlennek tartott Raven Mátrixokban.

Az eredményekről konferencián számoltunk be. Cikk még nem készült, de három nevelépszichológiai szakdolgozatban ismertetésre kerültek az eredmények.

A motivációs és a családi hatások elemzése nyomán iskolai, a mindennapi oktatásban használható módszereket dolgoztunk ki. A szocio-kulturálisan hátrányos gyerekek ezekkel a módszerekkel jobb eredményt értek el, mint a párhuzamos osztály.

Az eredményekről szakdolgozat készült. A tehetség fejlesztésének ilyen lehetőségeit hordozó módszereket könyvben publikáltuk.

Az eredmények azt mutatják, hogy a szocio-kulturálisan hátrányos helyzetű gyermekek viselkedési jellemzői lényegében megfelelnek a hiperaktivitás klasszikusan leírt viselkedési jegyeinek. Bár nyilvánvaló a két jelenség eredetének eltérő volta, a pedagógusok nem tesznek különbséget. Az általuk kitöltött hiperaktivitás kérdőívnek szinte minden állításának eredménye korrelál a szocio-kulturális szinttel. A kiemelkedő képességű gyerekeknel ez az összefüggés még fokozottabban jelentkezik. A szülők másképp látják a gyermekeiket, és csak néhány item tekintetében korrelál a szocio-kulturális szinttel a válaszuk.

Ezzel és a kognitív profil teszt eredményei alapján azonosítható vizuális, globális hangsúlyú, korlátozott verbális képességekkel jellemezhető információfeldolgozási móddal a szocio-kulturálisan hátrányos helyzetű gyermekek iskolai teljesítménye mind képesség, mind viselkedési és attitűdbeli eltérések miatt sokszorosan nehezített.

Az eredményekről hazai és nemzetközi konferenciákon számoltunk be, és a konferencia kiadványokban írásban is megjelentek az eredmények.